

Rätt till arbete – så länge man vill och kan

Arne Borg

Eftersom antalet pensionärer är i stadig stigning och ändå ställer växande krav på samhällets resurser ligger det självfallet både i pensionärernas och samhällets intresse att i möjligaste mån bryta den passivitet som i sig själv alstrar vårdbehov. Om nu möjligheterna att skapa fler arbetstillfällen för äldre på den allmänna arbetsmarknaden är små eller närmast obefintliga så borde vi i stället mer diskutera förutsättningarna att omfördela de mycket stora resurser som nu ställs till äldreomsorgens förfogande så att de vitala pensionärerna i mycket stor utsträckning själva engageras i äldreomsorg. Detta betonar biträdande socialdirektören Arne Borg i Stockholm, och han menar också att på det sättet meningsfyllda arbetsuppgifter kan skapas samtidigt som den kännbara, allt mera besvärande bristen på arbetskraft inom äldreomsorgen reduceras.

Vid Föreningen Sveriges Socialcheferers studiedagar i Stockholm 1975 var temat "Rätten till arbete". Temat omfattade människor i olika livssituationer och i det omfattande grupparbete som förekom ägnade en av grupperna speciell uppmärksamhet åt pensionärernas situation. Gruppen var enig om att pensionsåldern måste vara individuellt anpassad. Det är olyckligt att avbryta en arbetsgärning enbart med hänsyn till kronologisk ålder. För den som vill och orkar bör i stället förmågan att klara den arbetsuppgift man har vara avgörande för den tidpunkt vid vilken pensionering blir aktuell.

Varje människa har behov av meningsfull sysselsättning och detta behov upphör icke vid en viss ålder. Behovet styrs inte endast av en önskan om något att göra, något som ger pengar osv.

Det innefattar också känslan av att arbete ger ett värde åt människan, hos henne själv och gentemot andra. Det är detta behov som grundlägger rätten till arbete. Ungefär så uttryckte sig gruppen vid FSS:s studiedagar.

Under ett sk panelsamtal i anslutning till studiedagarna yttrade en av deltagarna "Arbetet är inte bara yrke och sysselsättning utan grunden för vår känsla av att vara ett jag, en särskild person. Brister den grunden och därmed människans möjligheter att vara verksam, då brister också själva jag-känslan".

Fil dr Solomon Simovici har i sin doktorsavhandling "Arbete eller fritid" (Socialgerontologiska studier av arbetskraft före och efter pensioneringen) bl a sökt belysa de äldres inställning till arbetslivet genom en omfattande enkät bland olika populationer representerande såväl nuvarande som blivande pensionärer och från olika yrkes- och samhällskategorier. Simovicis undersökning tyder på att det tämligen allmänt förekommer, oavsett den personliga situationen, att man upplever en förlust i respekt och inflytande i och med att man lämnar yrkeslivet och blir pensionerad. Det kan enligt Simovici ses som en återspeglning av den faktiska förändring i livssituationen som äger rum. "Att mista respekt och inflytande när pensioneringen inträder tycks ha mindre att göra med hur man haft det (trivsel med yrke, inkomst etc) än med medvetandet om en mänsklig förlust som man vanligen ej har möjligheter att återvinna och som man som bli-

Varje människa har behov av meningsfull sysselsättning och detta behov upphör icke vid en viss ålder.

Det är säkerligen så att åtskilliga pensionärer skulle föredra att få göra en arbetsinsats i stället för att ägna sig åt fritidssysselsättning.

vande pensionär känner en viss oro inför."

Simovicis avhandling ger också belägg för att de flesta yrkesverksamma blivande pensionärer vill fortsätta sin yrkesverksamhet på ett eller annat sätt. De som ser fram mot pensioneringen som en befrielse ifrån yrkesarbetet är oftast antingen personer med vacklande hälsa eller personer i tunga eller enformiga yrken. Bland redan pensionerade av den sistnämnda kategorien tycks det emellertid inte vara ovanligt att man efter pensioneringen saknar kontakten med arbetsplatsen. Pensioneringen har sannolikt inneburit vissa förväntningar som emellertid inte blivit infriade. Man har kanske varit inställd på att mer intensivt odla specialintressen och hobbies, att vila och rå sig själv. Efter en kort tid har det emellertid visat sig att denna frihet inte kunnat kompensera förlusten av kamratskapet och gemenskapen på arbetsplatsen även om själva arbetet varit enformigt.

Många kommuner erbjuder numera ett brett utbud av fritidssysselsättning för pensionärer. Ofta har pensionärerna stora möjligheter att själva påverka denna fritidssysselsättnings utformning och det är en verksamhet som utan tvivel är mycket uppskattad. Trots detta är det säkerligen så att åtskilliga pensionärer skulle föredra att få göra en arbetsinsats istället för att ägna sig åt fritidssysselsättning. I tidningen "Välkommen", information till pensionärerna i Stockholms kommun och utgiven av Stockholms socialförvaltning, finns i varje nummer några sidor under rubriken "Hantverksreserven" där pensionärer erbjuder sin yrkesskicklighet åt andra pensionärer. Det är aldrig någon brist på annonsörer. Men möjligheten att välja mellan fritidssysselsättning och arbete är mycket begränsad och för de flesta helt obefintlig. Så frågan om vad pensionärerna helst föredrar, arbete eller fritidssysselsättning, kan det knappast skapas någon riktig

klarhet i förrän en reell valfrihet föreligger.

Från samhällets sida har pensionärernas behov av arbete inte ägnats särskilt stor uppmärksamhet. Av naturliga skäl har ansträngningarna att skaffa arbetstillfällen i stället koncentrerats på befolkningen i s. k. produktiv ålder. När det gäller de äldre har ambitionerna i stort sett begränsats till att skapa goda bostadsförhållanden, en dräglig service och en någorlunda ordnad ekonomi. Det är en allmänt vedertagen mening att personer som kommit upp i pensionsåldern inte skall arbeta. "Efter ett verksamt liv ska man ha det vilsamt och skönt".

Blivande pensionärer upplever detta opinionstryck mycket påtagligt och bland de som redan är pensionerade kan något av en resignation spåras. Simovici uttrycker situationen på följande sätt: "Den låga anspråksnivån är särskilt tydlig när det gäller arbetsmöjligheter. Det är möjligt att en bättre allokation av arbetsmöjligheter för pensionärerna skulle leda till en högre anspråksnivå än vad de nu vill uttrycka. Alltför många vill som blivande pensionärer ha arbete efter pensioneringen och det är svårt att tänka sig att den plötsliga "nedgången" i anspråken till en stor del är utslag av en frivillig benägenhet att dra sig tillbaka som desengagement-teorin gör gällande. Snarare är det troligt att den anspråksförändring som tydligen inträffar vid gränsen för pensioneringen är ett resultat av medvetandet om att arbetstillfällena för pensionärer är få och olämpliga. Samtidigt kan det tänkas att det för en del pensionärer med en plikttrogen inställning känns svårt att ställa några krav när man tar emot ett månatligt belopp utan att behöva förvärvsarbeta. Min personliga tolkning av det "nej" till arbetsmöjligheter som pensionärerna i de flesta fall ger är att det är ett uttryck för "klokhet" och "förståelse" för vad det industrialiserade samhället är oförmöget att ge."

Från samhällets sida har pensionärernas behov av arbete inte ägnats särskild stor uppmärksamhet.

Det är något av en plikt och skyldighet för de äldre att lämna plats till de yngre när det gäller arbetstillfällen.

Man finner sig alltså i resonemanget att det är något av en plikt och skyldighet för de äldre att lämna plats till de yngre när det gäller arbetstillfällen. Från samhällets sida tas denna reaktion oftast som en bekräftelse på att pensionärerna egentligen inte vill ha något arbete utan föredrar en relativt passiv tillvaro med ekonomisk trygghetsgaranti. Den enda möjligheten att få klarhet i hur det egentligen förhåller sig med pensionärernas behov av att arbeta är att i praktiken konstruera ett pensionssystem som ger den enskilde rätt att stå kvar i arbete så länge arbetsförmågan är tillfredsställande eller att få komma tillbaka efter en kortare tids ledighet eller att omskolas till andra arbetsuppgifter som man har lättare för att klara. Med andra ord bör pensionärerna för att bibehållas vid mental hälsa erbjudas fler arbetstillfällen samtidigt som pensionsåldern görs i praktiken verkligt rörlig och anpassad till individen.

En passiv pensionärstillvaro som upplevs som trist och isolerad är psykiskt och fysiskt nedbrytande och skapar ett betydligt större service- och vårdbehov från de äldres sida. Eftersom antalet pensionärer är i stadigt stigande och ändå ställer växande krav på samhällets resurser ligger det självfallet både i pensionärernas och samhällets intresse att i möjligaste mån bryta den passivitet som i sig själv alstrar vårdbehov. Om nu möjligheterna att skapa fler arbetstillfällen för äldre på den allmänna arbetsmarknaden är små eller närmast obefintliga så borde vi i stället mer diskutera förutsättningarna att omfördela de mycket stora resurser som nu ställs till äldreom-

Det är obestriddligt att vi vet alldeles för lite om de negativa verkningarna för människan i samband med pensioneringen.

sorgens förfogande så att de vitala pensionärerna i mycket större utsträckning själva engageras i äldreomsorg. På det sättet kan meningsfyllda arbetsuppgifter skapas samtidigt som den kännbara och alltmer besvärande bristen på arbetskraft inom äldreomsorgen reduceras. Det är för övrigt tankegångar som både Ellen Sääf-Bergqvist och Claes Redler i andra artiklar i detta nummer ger uttryck åt.

Pensioneringssituationen kan för många betyda ett stressmoment av stor räckvidd beroende på individens personliga omständigheter. Denna stress som orsakas bl. a. av förlusten av prestige och inflytande genomlevs med varierande förmåga att uthärda. Samhället bör genom att tilldela större aktivitetsresurser för de äldre kunna verksamt begränsa denna stress.

Det är obestriddligt att vi vet alldeles för litet om de negativa verkningarna för människan i samband med pensioneringen. Det är hög tid att diskutera detta med politiker och forskare inom det gerontologiska området och självklart inte minst med pensionärerna själva, representerade bl. a. av de pensionärsorganisationer som finns och vars medlemmar har en bred erfarenhet av just dessa problem.

REFERENSER:

1. "Rätten till arbete". Konferenstryck från Föreningen Sveriges Socialchefer studiedagar i Stockholm 1975.
2. Solomon Simovici. "Arbete eller fritid" Socialgerontologiska studier av arbetskraft före och efter pensioneringen. Liber förlag 1974.